

Sdílení „kříže“ jako paradigma mystiky (spolu)utrpení Dorothee Sölle

Kateřina Bali

Německá protestantská teoložka Dorothee Sölle se v kontextu svých úvah profilovala v rámci feministické teologie osvobození, jež vychází ze zkušenosti žen, které v tradiční teologii nebyla věnována téměř žádná pozornost.¹ Jejím záměrem je pak reflexe této zkušenosti spolu s následnou reinterpretací náboženských tradic a náboženských textů s cílem akcentovat plnohodnotný status žen, vylučující jakékoliv formy genderové nerovnosti a marginalizace žen.² V tomto ohledu pozice feministické teologie osvobození nabývá podob feministické kritiky,³ která se snaží revidovat témata, vztahující se k genderové otázce a zasazuje se o narušení hierarchie na úrovni teorie i praxe.⁴ Přestože se feministická teologie osvobození explicitně zaciluje na „osvobození“⁵ žen z patriar-

¹ Jana OPOČENSKÁ, „Co je a co chce feministická teologie,“ <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/co-je-a-co-chce-feministicka-teologie> [zveřejněno 23. 7. 2002, cit. 12. 2. 2022].

² Rosemary Radford RUETHER, *Sexism and God-talk: towards a feminist theology*, London: SCM Press, 2002, s. 93.

³ V perspektivě feministické teologie osvobození je Bible knihou patriarchální, obsahující androcentrickou řeč. Jako taková je knihou ambivalentní, obsahující prvky osvoboditelské i utlačovatelské, přičemž hledání a zdůrazňování osvoboditelských momentů Bible je úkolem feministické hermeneutiky, jejíž postupy zpracovala feministická teoložka E. S. Fiorenza v knize *In memory of her*. Srov. Elisabeth Schüssler FIORENZA, *In memory of her*, New York: Crossroads, 1983. Jedná se o hermeneutiku podezření (kritický přístup k Bibli, neboť spadá do patriarchálního období), hermeneutiku připomínání (interpretace Bible, jež byla v rámci historie ovlivněna mužským pohledem), hermeneutiku proklamace (kritériem hodnocení je, zda je text utlačovatelský či osvobozující) a hermeneutiku tvořivé aktualizace (vědomé zdůrazňování příběhů biblických žen). Jana OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy. Výzva feministické teologie*, Praha: Kalich, 1995, s. 45–51.

⁴ Rosemary Radford RUETHER, „The emergence of Christian feminist theology,“ in *The Cambridge Companion to Feminist Theology*, ed. Susan Frank Parsons, Cambridge University Press, 2004, s. 3.

⁵ Východiskem feministické teologie osvobození je tak zejména žitá, každodenní zkušenost žen, u které začínají svou teologickou reflexi. Ve svém důsledku se pokouší reflektovat náboženskou zkušenost v kontextu každodenní činnosti a života lidí, tj. jakékoliv osvobození pak chápe jako proces součinnosti Boží a lidské. Jejím cílem je zejména transformace nerovnosti, tedy změněná praxe. OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly*

chálních modelů a struktur v kontextu teologie i sociální reality, spolu s tím je jejím cílem i snaha tematizovat spiritualitu a každodenní zkušenost žen, není pak teologií výhradně ženskou ani zejména pro ženy, ale věnuje se celému veškerenstvu.⁶

Ve snaze akcentovat ústřední hodnoty vztahovosti a vzájemnosti na úrovni celého stvoření se tak aktivně vymezuje vůči nespravedlnosti nejen genderové, ale i ekologické, sociální a politické. Východiskem tohoto zájmu je zejména její pozice, vztahující se k dalším směrům teologie osvobození,⁷ v rámci kterých se koncem 60. let minulého století etablovala.⁸ Podobně jako i jiné směry teologie osvobození, i feministická teologie se zaciluje na praxi, aktivitu a na dosažení změny v sociální realitě skrze intersekcionální reflexi zkušenosti utrpení a osvobození, vztahující se k genderu, třídě, etnicitě apod.⁹ Zaměření teologií osvobození na každodenní realitu, odmítnutí hierarchických dualit¹⁰ i vztahů dominance a podřízenosti pak nutně směřuje k hledání Boha v tvářích trpících a snaze přinést nový život a naději ve jménu milujícího Boha, jež je přítomen ve světě tady a teď.¹¹

Je to pak právě solidarita s druhými, uvědomění si utrpení a potřeb druhých, která je stěžejním akcentem právě i feministické teologie osvobození, skrze radikální chápání úzu lásky k druhému¹² jakožto k bliž-

---

také ženy, s. 15–16. Jako taková však v důsledku nereflexuje pouze praxi, ale snaží se být i transformativní formou praxe, jež je tvarována kontextem. Srov. Malena Björkgren, „Liberation Theology and Feminist Theology: Similarities and Differences,“ *Mozaik* 1 (2004): 34–36.

⁶ OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 12.

⁷ Dle Jany Opočenské feministická teologie osvobození explicitně navazuje zejména na latinskoamerickou teologii osvobození. Srov. OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 15.

⁸ Tamtéž, s. 12–20.

⁹ OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 13–16.

¹⁰ V kontextu svých úvah se feministická teologie osvobození vymezuje zejména vůči hierarchickým dualismům člověk-příroda, příroda-kultura, tělo-duše, přičemž na pozadí akcentování hodnot vztahovosti a vzájemnosti na úrovni celého stvoření spatřují člověka v jeho dobrém lidském potenciálu, schopného jednat spravedlivě a odpovědně vůči druhým. OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 114–122.

¹¹ Tim NOBLE, „Liberation Theology Today- Challenges and Changes,“ in *Mezinárodní symposium o teologii osvobození*, ed. Michal Cáb – Roman Míčka – Marek Pelech, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2007, s. 36.

¹² Feministická teologie osvobození v kontextu úvah o vztahovosti navazuje zejména na myšlenky M. Bubera, zejména pak na reciprocitu vztahu Já a Ty. Martin BUBER, *Já a ty*, Praha: Kalich, 2005.

nímu, přičemž naplnění tohoto existenciálního požadavku feministická teologie osvobození spatřuje v osobnosti a činech Ježíše Krista. V Ježíši Kristu pak vidí narušitele patriarchální kultury, který odmítal násilí a mocenské, hierarchické vztahy mezi lidmi. Tyto vztahy reflektují právě ony akty vztahovosti a vzájemnosti, jež jsou rovněž poselstvím a výzvou člověku v současnosti.¹³

Kristus,¹⁴ zmocňující dle feministické teologie osvobození člověka k aktivitě, participaci na stvoření, k lásce a účtě ke stvoření a druhému člověku, je pak paradigmatickým teologickým osvobozením, které si klade za cíl pokračovat v osvoboditelských činech Ježíše Krista.¹⁵ Následování příkladu Krista v každodenní realitě, prostřednictvím přijetí hodnot vztahovosti a vzájemnosti, jakožto odkazu Ježíše Krista lidstvu, je pak deklarováno v interpretaci kříže a vzkříšení feministické teologie osvobození, kde je akcentován vztah k druhým na pozadí každodennosti.

1. OTÁZKA „KŘÍŽE“ V SOUČASNÉM SVĚTĚ

Zásadním tématem feministické teologie osvobození s ohledem na činy Ježíše Krista je tak i otázka kříže a vzkříšení, které vnímají v nezbytné vzájemné souvislosti.

Na rozdíl od teologické tradice, která Kristův kříž a zmrtvýchvstání od sebe oddělovala (a tím porušila dialektiku smrti a lásky), chtějí feministické bohoslovky rozumět oběma těmto skutečnostem v jejich úzké vnitřní spojitosti a v jejich souvaze s dnešním životem lidí.¹⁶

¹³ Carter HEYWARD, *Saving Jesus from those Who are right: rethinking what it means to be Christian*, Minneapolis: Augsburg Fortress, 1999, s. 65.

¹⁴ V perspektivě feministické teologie osvobození má Kristus stěžejní význam jako paradigma i zmocnění, jež osvobozuje člověka k činu a odpovědnosti. Přestože tak lze Krista v optice feministické teologie spatřovat jako nenahraditelného předchůdce v procesu vykoupění, zdůrazňují zejména nezbytnou aktivitu člověka v tomto procesu. Osvobození je tak neustále trvajícím procesem, zahrnujícím člověka i celé veškerenstvo, předpokládající právě Bohem zmocněné lidství. OPOČENSKÁ, *Co je a co chce feministická teologie*.

¹⁵ František Štěch, „Kdo (co) nás osvobodí? Kristologie následování a praktická ekleziologie,“ in *Mezinárodní symposium o teologii osvobození*, ed. Michal Cáb – Roman Míčka – Marek Pelech, České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2007, s. 41.

¹⁶ OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 95.

Na pozadí „aktualizace kříže“, tj. přenesení metafory¹⁷ kříže do kontextu dnešních dní, se však feministická teologie osvobození ve svém přístupu odvrací od pohledu na kříž jako na instrument ke spasení lidstva a výkupného za hříchy.

Vyzdvižený do bezčasovosti byl zneužíván proti ženám, proti lidem chudým a bezprávným, aby nábožensky přizdobil jejich křížování a oběti. Proto dnes některé ženy kříž odmítají jako nekrofilní symbol.¹⁸

V perspektivě feministické teologie osvobození, kterou přejímá i Sölle, Ježíšova smrt nebyla vítězstvím smrti a Římanů, ale důkazem Boží moci a lásky, jež překonala násilí a nespravedlnost. Pro Sölle tak kříž rovněž představuje výzvu k participaci na stvoření, apel k aktivitě a zájmu o druhé, o jejich utrpení, kterou nelze ignorovat. Kříž tak spatřuje v perspektivě každodennosti, v současné společnosti, v mnoha částech Země, kde skrze různé formy dominance a násilí dochází k zubožování přírody i lidské důstojnosti, k čemuž nikdo nemůže být lhostejný ve jménu zachování lidskosti.¹⁹ „Kříž ale není ‚něco náboženského‘, je to krvavá realita.“²⁰

Pohled Sölle na kříž jako na odkaz k budoucnosti, která není izolovaná od přítomné každodenní reality, jež ve jménu naděje skrze sdílení

¹⁷ Metaforický jazyk v teologickém diskursu zaujímá kupříkladu dle J. Soskice i D. L. Sayers ústřední místo s ohledem na odkazování k Bohu, přičemž metafory jsou pak pro obě autorky zdrojem poznání. V kontextu úvah o metaforách pak uchovávají distinkci mezi definováním Boha a odkazováním na něj. Dle Soskice srdce metafor – apofatická a katafatická cesta – je, že o Bohu nic nevíme, ale můžeme k němu odkazovat. Soskice pak pozitivně reflektuje jazyk mystiky, který je otevřen modelům a metaforám, ač si uvědomuje jistou neschopnost jazyka postihnout Boha. Soskice se pak stejně jako feministické teoložky osvobození zabývá metaforou Boha otce. Nicméně, zatímco Soskice v ní spatřuje zejména odkaz k vztahům příbuzenství (vztah příbuzenství odkazuje ke změně, k růstu – otevírá cestu eschatologické antropologii, kde růst je způsobem, jak být Božími dětmi. Reflektuje tak v důsledku vztah k Bohu, jež nás miluje i proměňuje) feministická teologie osvobození podrobuje tuto metaforu kritice s ohledem na její androcentrický a patriarchální charakter. Namísto metafor Boha otce pak feministické teoložky (včetně Sölle) akcentují možnost mluvení o Bohu i v ženských či neosobních metaforách (Bůh jako matka i otec, přítelkyně, světlo apod.) Srov. Jaroslav VOKOUN, *Naslouchat teoložkám*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2010, s. 55–68. Srov. OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 57–64.

¹⁸ Tamtéž, s. 91.

¹⁹ Dorothee SÖLLE – Luise SCHOTROFF – Bärbel VON WARTENBERG-POTTER, *Das Kreuz: Baum des Lebens*, Stuttgart: Kreuz Verlag, 1987.

²⁰ Tamtéž, s.16.

kříže směřuje ke spravedlivému životu všech, je pak v esenciální shodě s akcenty feministické teologie osvobození, která se ze své podstaty zavazuje právě k žité každodenní zkušenosti. Kříž jako neustálá aktualizovaná připomínka nespravedlnosti ve světě je pak tedy i odkazem k touze po spravedlnosti a lásce, bez přehlížení utrpení druhých, tj. je i příslibem, obsaženým v naději vzkříšení.²¹ V optice Sölle, pokud je kříž přijat v perspektivě výzvy a účasti na spoluutrpení druhých, a nikoliv ignorován a abstrahován z života, nabývá podoby skutečné aktivní participace, která člověka zmocňuje ke změně, k aktivnímu zasazování se o to, co je skutečně důležité pro plnohodnotný život všech. Kříž jakožto odkaz k lásce k životu a stvoření, které je každý den ohroženo skrze mimo jiné války a další formy dominance. Právě tento pohled na kříž je cestou ke skutečnému naplnění Ježíšova odkazu solidarity.²²

Pokud tedy člověk svobodně participuje na stvoření, přijímá kříž jako odkaz k obnovení lásky a vzkříšení jako naději ke svobodnému životu – který v sobě skýtá utrpení, vůči kterému nesmí být člověk lhostejný – kříž pak v této optice „roste a vzkvétá jako strom, který je pln života“.²³ Naděje obsažena ve vzkříšení je pak rovněž nadějí nikoliv statickou a ukončenou, ale v perspektivě feministické teologie osvobození je procesem dynamickým a stále pokračujícím.

Ze všech těchto míst vyzařuje především snaha zdůraznit společenskou a sociální dimenzi tajemství Ježíšova vzkříšení. Úžasný náboj síly a povzbuzení, který je ukryt v této křesťanské tradici, se otevírá jen těm, kdo se dotazují, kladou otázky existenciálně, tj. že je středem vlastních zápasů s mocí smrti, jež ohrožuje život dnešního člověka.²⁴

Vzkříšení jako odkaz k osvobození je tak v této perspektivě i výzvou a motivem k solidaritě a soucitu s křížem druhých, přičemž kříž i vzkříšení se neodehrává v izolaci – stejně tak jako Ježíš nebyl sám, ale obklopen druhými, jejichž osud mu nebyl lhostejný.²⁵

Je to právě ono „přenesení kříže“ do kontextu současné doby a výzva k solidaritě, která je společným jmenovatelem feministické teologie

²¹ OPOČENSKÁ, *Co je a co chce feministická teologie*.

²² Dorothee Sölle, *Gott denken. Ein führung in die Theologie*, Stuttgart: Kreuz Verlag, 1992, s. 175.

²³ SÖLLE – SCHOTROFF – VON WARTENBERG-POTTER, *Das Kreuz*, s. 15.

²⁴ OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 97.

²⁵ Tamtéž, s. 95.

osvobození. Přijetí kříže je pak i jistým výrazem komplexivity života, následované vizí celosti feministické teologie osvobození, která nepohlíží na člověka v samotě, nýbrž v síti vzájemných vztahů s druhými, v radosti i utrpení, v životě i smrti.²⁶ Tato holistická vize celosti, jež nutně obsahuje i utrpení, jako součást života, je pak obsažena i v mystice vzdoru Dorothee Sölle, jež deklaruje právě onu komplexivitu života, přítomnou v každodennosti. Mystika v termínech vzdoru, která předpokládá i jisté „nové“ porozumění utrpení, je pak v perspektivě Sölle i ústředním tématem budoucí feministické teologie osvobození.²⁷ Je to právě mystika, v níž spatřuje příčinu i důsledek osvobození a cestu ke skutečnému naplnění transformace nespravedlnosti v rámci každodenního života všech – žen i mužů – v jednotě s Boží láskou.

2. PODÍL NA UTRPENÍ JAKO CESTA K BOHU

Lze říci, že ukřížování a metafora kříže má stěžejní místo v teologii i mystice Dorothee Sölle. Kříž je tak v centru její pozornosti zejména prostřednictvím perspektivy, jak Bůh „pracuje“ skrze člověka. Je symbolem, skrze který křesťan musí žít.²⁸ Symbolem, který odkazuje k věnování skutečné, existenciální pozornosti těm, jež trpí.²⁹ Ve svých raných úvahách o otázce utrpení,³⁰ které Sölle reflektovala nikoliv na pozadí otázky proč, ale jak – ve smyslu jak se vypořádat s utrpením, které ohrožuje lidský život – se argumentačně „posouvala“ od „tichého“ utrpení k akcentování vzdoru a transformace.³¹

²⁶ OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se dívaly také ženy*, s. 139–140.

²⁷ Tamtéž, s. 6.

²⁸ Anne LLEWELLYN BARSTOW, „Dorothee Soelle: Mystic/Activist,“ in *The Theology of Dorothee Soelle*, ed. Sarah K. Pinnock, Trinity press International, 2003, s. 191–192.

²⁹ Flora KESHGEGIAN, „Witnessing Trauma. Dorothee Soelle's Theology of Suffering in a World of Victimization,“ in *The Theology of Dorothee Soelle*, ed. Sarah K. Pinnock, Trinity press International, 2003, s. 93.

³⁰ Sölle se problematice utrpení věnovala již v knize „Leiden“ (v angl. „Suffering“), kde se zaciluje na reflexi příčin utrpení spolu s možnostmi, jak tyto příčiny odstranit. Stěžejním zájmem v této knize je rovněž i artikulování její kritiky vůči tzv. křesťanskému masochismu/sadismu spolu s jistou kritikou post-křesťanské apatie. Srov. Dorothee Sölle, *Suffering*, Philadelphia: Fortress press, 1984.

³¹ KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 94.

Právě tato transformace a víra v aktivní jednání Sölle přivedly k promýšlení mystiky v termínech vzdoru, která není odtržena od světa, ale artikuluje odpovědnost za svět spolu s promýšlením mystiky v relaci k sociálním a politickým otázkám.³² Mystiku vzdoru by tak bylo možné diskutovat ve vztahu k mystice otevřených očí³³ – artikulovanou J. B. Metzem,³⁴ která se stejně tak jako mystika vzdoru zaciluje na promýšlení mystického a politického současně, tj. tato perspektiva mystiky neodhlíží od utrpení ve světě, nezavírá před ním oči, ale skrze uvědomění, soucit,³⁵ pozornost a solidaritu přijímá za utrpení odpovědnost a odpovídá na něj.³⁶

V rámci mystiky vzdoru, kde je rovněž obsažen požadavek vztahovosti a vzájemnosti, pak Sölle reflektuje i jistý předpoklad mystiky v souvislosti s projektem „demokratizace“ mystiky, jež akcentuje „objevení“ mystické citlivosti v každém člověku. Projekt demokratizace mystiky, jakožto „srdce“ mystiky vzdoru, tak odkazuje nejen k otevření mystického prostoru sjednocení duše s Bohem – unio mystica – každému, ale ve svém důsledku i každého člověka/mystika uschopňuje a zmocňuje

³² Peter ZIMMERLING, *Evangelická mystika*, Praha: Trigon, 2018, s. 233.

³³ Johann Baptist METZ, *A passion for God: The Mystical-Political Dimension of Christianity*, J. Matthew Ashley (ed.), New York: Paulist Press, 1998, s. 69.

³⁴ Přestože J. B. Metz a Dorothee Sölle přistupují k prostoru „mystiky otevřených očí“ z jiné pozice a východisek, lze mezi jejich argumenty spatřovat zásadní souvislost zejména s ohledem na artikulaci nutného zájmu o utrpení druhých, vůči kterému nelze být lhostejný. Pro Metz je pak odpovědí na utrpení ve světě tzv. compassion, jež reflektuje autoritu trpících ve světě, a které je v důsledku i výrazem neustálé připomínky utrpení v rámci minulosti, na které však nelze zapomínat. Stejně tak jako pro Sölle je pak rovněž Metzův politicko-teologický přístup rámován traumatem z nelidskosti Šoa, na pozadí kterého zdůrazňují nutnost také teologického závazku vůči utrpení v sociální realitě. Srov. Mathew EGGEMEIER, „A Mysticism of Open Eyes: Compassion for a Suffering World and The Askesi sof Contemplative Prayer,“ *Spiritus* 12 (2012): 43–46.

³⁵ Hodnotu soucitu ve svých úvahách diskutuje i Matthew Fox, na něž Sölle v kontextu mystiky rovněž navazuje. Pro Foxe soucit není pouze lítostí nad utrpením druhých, ale projev uvědomění si sdílené vztahovosti veškerenstva a reflexe stvoření v termínech sourozenectví, tj. pohled na stvoření jako na „děti Boží“. Soucit, který je úzce spjat i se spásou, je pak dle Foxe výrazem zaujetí pro Boha. Srov. Matthew Fox, *Příchod kosmického Krista. Uzdravení Matky Země a počátek globální renesance*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 44.

³⁶ EGGEMEIER, *A Mysticism of Open Eyes: Compassion for a Suffering World and The Askesi sof Contemplative Prayer*, s. 44.

k zájmu o stvoření i o druhého, přičemž tento zájem je v jednotě s láskou k Bohu.³⁷ Mystika je tak výrazem reciproční lásky člověka k Bohu,³⁸ avšak i zároveň naplněním této lásky, jež se děje, dle Sölle v návaznosti na mistra Eckharta,³⁹ „sunder warumbe“, tj. bez účelovosti, která neočekává kalkul ani utilitaristické výhody, ale děje se sama o sobě a pro sebe, tedy bez proč.⁴⁰ „Tato nerentabilní láska je základem každé mystiky utrpení.“⁴¹

Sölle tak v kontextu mystiky vzdoru vykresluje utrpení, jakožto jedno z míst mystické zkušenosti, které patří k životu s ohledem na komplexní chápání mystiky i lidského života, a které ve svém základu nemusí člověka od Boha oddělovat,⁴² ale spíše ho k němu přibližovat. V její perspektivě je tak možné pohlížet na utrpení optikou podílu na utrpení Krista, v setkání se s Bohem, kde člověk se Bohu svěřuje a Bůh s ním sdílí a nese jeho utrpení.⁴³ Pro Sölle tak skutečný význam v kontextu mystiky utrpení představuje právě ono spoluutrpení, tzv. *compassio*.

³⁷ Dorothee SÖLLE, *Mystika a vzdor. Ty tichý křiku*, One woman press, 2015, s. 29.

³⁸ V tomto ohledu můžeme hovořit o dvou stranách lásky, které v mystice docházejí naplnění, a sice o lásce člověka k Bohu a lásce Boha k člověku. Tento vztah je pak dle Sölle vztahem vzájemným, oboustranným, předpokládající milování Boha pro něho samého. Mystická zkušenost, reflektující tento vzájemný vztah, pak pro Sölle, podobně jako pro Zimmerlinga, rovněž zahrnuje proměnu člověka ve vztahu k sobě, k Bohu i k druhému ve formě hlubšího odevzdání se Bohu i druhým. V kontextu mystiky vzdoru tak přichází ke slovu vzájemná součinnost principů akce a kontemplace, kdy ani jeden nesmí být marginalizován. Srov. Dorothee SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 19, 274. ZIMMERLING, *Evangelická mystika*, s. 233.

³⁹ Včetně Eckharta Sölle v kontextu mystiky navazuje i na M. Porete, zejména pak na její termín „dalekoblízký“ jakožto ekvivalent oslovení Boha. Dle Žemly pak existuje úzká souvislost mezi textem Porete *Zrcadlo prostých duší* a Eckhartovou mystikou, která značí, že Eckhart text Porete znal a byl jím ovlivněn (kupříkladu s ohledem na Eckhartův koncept „odloučenosti“, jehož ekvivalent lze spatřovat již v myšlenkách Porete v podobě termínu „znicotnění“). Srov. Martin ŽEMLA, „Kurtoazní mystika Markéty Porete (Úvodní komentář),“ in *Zrcadlo prostých duší*, Praha: Malvern, 2013.

⁴⁰ SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 95–100.

⁴¹ SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 195.

⁴² V kontextu „akceptování kříže“ a akcentování hodnoty utrpení, které patří k životu, Sölle explicitně diskutuje myšlenky Jana od Kříže, přičemž obdobně jako Jan reflektuje utrpení i jako zkušenost vztahu s Bohem (skrže kříž a utrpení se člověk proměňuje, roste ve vztahu k sobě, druhým i Bohu). Srov. Jan od Kříže, *Temná noc*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995; SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 202–208.

⁴³ Tamtéž, s. 197.

Spoluutření v tomto smyslu, to znamená compassio, není utrpením, které si lidé způsobují sami bezpříkladnou askezí. Vzniká tvář v tvář reálné situaci nevině trpících a ze solidarity s nimi.⁴⁴

Sölle se tak posouvá od pohledu na utrpení, jakožto na jisté podvolení se Bohu, k pohledu na utrpení, které participuje na Bohu. V tomto ohledu má tak pro ni utrpení pozitivní hodnotu, neboť směřuje k porozumění utrpení Krista na kříži, podílení se na něm a právě toto akceptování utrpení, tj. nepřehlížení a nevyhýbání se mu, nutně směřuje k solidaritě ve formě spoluutření s druhými lidmi.⁴⁵ „Mystická láska k Bohu způsobuje, že jsme otevřeni vnímání nepřítomnosti Boha i nesmyslného, bezduchého utrpení, oddělujícího lidi od jakékoliv životnosti.“⁴⁶ Mystické chápání utrpení jakožto compassio pak Sölle důsledně odděluje od tzv. dolorismu, jež je výrazem extrémní, až chorobné touhy po utrpení, které je pro ni výrazem masochistického asketismu.⁴⁷ Pro Sölle tak dolorismus není skutečnou hodnotou, kdežto utrpení v podobě compassio ano.⁴⁸

Právě v compassio dochází k proměně pohledu na utrpení, které v tomto ohledu předpokládá dobrovolnost účastnit se na spoluutření Krista a druhých. Přijetí utrpení, mystické porozumění účasti na něm, pak není oním dolorismem, ale svobodnou formou vzdoru, vyznačující se participací. Rozpoznání utrpení v perspektivě compassio, nalezení spoluutřpícího Boha tak pro Sölle není otrockým výrazem poslušnosti⁴⁹ a smíření se s utrpením, ale právě skrze přijetí utrpení je výzvou ke vzdoru,⁵⁰ k naději na změnu, ke snaze jí docílit, ke zvolení si agónie namísto

⁴⁴ Tamtéž, s. 198.

⁴⁵ KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 103.

⁴⁶ SÖLLE, *Mystika a vzdor*, s. 199.

⁴⁷ Tamtéž, s. 197–198.

⁴⁸ KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 98.

⁴⁹ Sölle se ve svých teologických úvahách vymezuje vůči slepé poslušnosti, která koresponduje s plněním příkazů bez, mimo jiné, reflexe jejich etického významu. Zdůrazňuje pak předně fantazii, spontaneitu, jakožto svobodný a autonomní projev a reakci na konkrétní situaci člověka, která se zároveň nezříká odpovědnosti za rozhodnutí a činy. Inspirací jejích úvah o fantazii je jí zejména jednání Ježíše Krista. Kristus, svobodná, uvědomělá osobnost, pak dle Sölle ukazuje na nezbytnost aktivního rozhodnutí se s ohledem na konkrétní situaci, tj. nespokojit se s poslušností a nařízeními, ale hledat stále nové formy jednání, jež budou zohledňovat druhého vždy s úctou k jeho důstojnosti. Srov. Dorothee SÖLLE, *Fantazie a poslušnost. Úvahy o budoucí křesťanské etice*, Praha: Kalich, 2008.

⁵⁰ Pro Sölle je formou vzdoru zejména aktivní, uvědomělá odpověď na nespravedlnost, vykořisťování, rasismus, válku, marginalizaci žen apod. Tato odpověď pak zahrnuje

narkózy.⁵¹ V této souvislosti se tak Sölle zaciluje na aktivního jednatele, který se skrze svobodnou volbu rozhoduje, jak jednat, přičemž toto zacílení je rámováno rozuměním spásy ve vztahu s akcí osvobození.⁵²

Je to opět participace na stvoření, výraz moci skrze zmocnění, které následuje i mystiku utrpení.⁵³ Utrpení je tak v této optice cestou k Bohu a mystického podílu na něm, přičemž uzavírání se utrpení, tedy upřednostnit narkózu před agónií, je odvrácení se od schopnosti soucitu i solidarity, od samé skutečnosti cítit a jednat v zájmu lidské důstojnosti.⁵⁴ „Zkušenost utrpení deklaruje, že je člověk naživu, zahrnut a schopen se starat a pečovat.“⁵⁵ Výzva, nejen pro dnešek, k upřednostnění agónie před narkózou, je pak zabarvena vlivem Simone Weil a Ditrichem Bonhoefferem, v jejichž osobnostech a myšlenkách Sölle spatřuje inspiraci a motivaci k mystickému nakládání s utrpením, plném bezúčtosti uchované v lásce.⁵⁶

Není to bezúčtost nebo zoufalství, není to ani útěcha v dnešním smyslu přítomného či věčného zrušení utrpení, ale spíše věrnost agónii navzdory všem možnostem narkózy.⁵⁷

Je to tedy jistá perspektiva „zdola“, formulovaná ve výchozí pozici Sölle v podobě hermeneutiky hladu, jež předpokládá zájem o druhého člověka a o svět.⁵⁸ Skrze mystiku utrpení⁵⁹ tak tento apel nabývá své zá-

---

zejména upřednostnění partnerství namísto vztahů dominance, individualismu a egoismu. Vzдор pak do značné míry předpokládá akceptaci, objetí kříže – neboť osvobození není bez kříže – právě to je důsledkem lásky, jednoty s Bohem. Srov. SÖLLE, *Mystika a vzдор*, s. 317–361.

⁵¹ SÖLLE, *Mystika a vzдор*, s. 210–212.

⁵² KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 100.

⁵³ Dorothee Sölle, *Mystika smrti*, Trigon, 2014, s. 103.

⁵⁴ KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 103.

⁵⁵ Tamtéž, s. 103.

⁵⁶ SÖLLE, *Mystika a vzдор*, s. 212–215.

⁵⁷ SÖLLE, *Mystika a vzдор*, s. 215.

⁵⁸ Tamtéž, s. 80.

⁵⁹ V kontextu úvah o kříži se Sölle soustřeďuje zejména na kříž jako na metaforu, symbol utrpení člověka, odkazující ke spoluúčasti na Kristově utrpení, tedy i k následování Krista – Ježíš se též identifikoval s trpícími. Následování Krista znamená najít jiný vztah k utrpení, takový, který nezahrnuje odmítnutí a ignoraci. D. Oliver pak spatřuje vývoj v argumentech Sölle, jež zahrnuje jisté oproštění se od eschatologických důrazů jejích raných spisů směrem právě k důraznému akcentování zmocnění člověka, které je vázáno na Krista tedy a teď. Kristus v její perspektivě není jedinou heroickou osob-

važnosti skrze volbu účasti na kříži druhých, tam, kde se nachází i dnes, jako zkušenost přítomnosti. V kontextu sociální reality tak Sölle objevuje důležitost utrpení pro změnu, růst, motivaci a cestu k setkání s Bohem, kterého nachází ve shodě s mystikou otevřených očí, v tvářích trpících.⁶⁰

Přestože lze mystiku utrpení Dorothee Sölle vnímat v kontextu aktivního zasazení se o akcentování soucitu a solidarity s utrpením druhých, i za cenu vlastního utrpení se na utrpení druhých podílet, tedy upřednostnit agónii před narkózou, v důsledku je to právě aktivní jednatel subjekt, s možností volby, na který se zaměřuje. Jak reflektuje zejména Flora Keshgegian, Sölle v kontextu úvah o mystice utrpení nachází jeho význam ve svobodném rozhodnutí ke spoluutrpení s druhými, aniž by však reflektovala pozici těch, kteří trpí nespravedlností bez možnosti volby. Keshgegian varuje zejména před traumatem trpících, jež nemohli svůj úděl a utrpení nějak ovlivnit a jejichž utrpení nebylo nijak nezbytné, zasloužené či zvolené.⁶¹ Jinými slovy tak upozorňuje na různé formy a „typy“ utrpení, odlišné kontexty i životní příběhy, které nemohou být zjednodušený ani paušalizovány skrze univerzální přístup k utrpení.

Keshgegian pak diskutuje jistou univerzalizaci a zjednodušení v přístupech Dorothee Sölle, pravděpodobně ovlivněnou její vlastní osobní lokací,⁶² která je ukotvena v diskursu 60. let 20. století, v kontextu po-

---

ností, ale zmocněncem lidí, tj. odkazující k zahrnutí člověka do Boží aktivity. Spása pak pro ni není neviditelný, spirituální svět, není „únikem“ do nesmrtelné vzdálené budoucnosti, ale je osvobozením od nespravedlnosti ve světě. Vymezuje se tak vůči spiritualizovanému a individualizovanému pojetí spásy (obdobně jako další feministické teoložky osvobození. Srov. OPOČENSKÁ, *Z povzdálí se divaly také ženy*, s. 87–88.) a spolu s tím diskutuje vzkříšení jako proces, který se stále děje a který musí nutně zahrnovat změnu světa, na které se člověk musí (a dle pohledu na člověka v jeho dobrém lidském potenciálu i může) zásadně podílet, tedy jednat tak, jako jednal Kristus. Kříž pak jako politický akt, každodenní realita, nesymbolizuje jednorázovou událost v dávné minulosti, v které na sebe Kristus vzal utrpení, ale je konkrétní historickou situací útlaču, která pokračuje i dnes – kterou stále zažíváme. Dle Oliver je tak v důsledku pro Sölle charakteristická christopraxe před christologií. Stěžejní otázkou je pak pro Sölle to, kde se nachází náš kříž dnes? Srov. DIANNE L. OLIVER, „Christ in the World. The christological vision of Dorothee Soelle,“ in *The Theology of Dorothee Soelle*, ed. Sarah K. Pinnock, Trinity press International, 2003, s.109–127. Srov. také SÖLLE, *Gott denken*, s. 160–178.

⁶⁰ KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 104.

⁶¹ Tamtéž, s. 105.

⁶² Je to právě reflexe vlastní lokace-pozice, tj. faktorů, jež mohou ovlivnit výzkumníka či výzkumnici, a její důležitost pro vytváření vědeckých tvrzení, která je součástí zejména feministicky orientovaných výzkumů. Srov. DAGMAR LORENZ-MEYER, „O politice lokace: strategie používané ve feministické epistemologii a jejich význam pro výzkum prováděný z feministické perspektivy,“ in *Myšlení hranic: genderové pohledy na rationa-*

válečného Německa, vyrovnávajícího se s traumatem, který po sobě neshoditelně zanechal události druhé světové války.⁶³ Přestože tak Sölle na mnoha místech důsledně reflektuje svou výchozí pozici a svůj zájem o zmocnění druhých, žité realitě mnohých trpících zůstala vzdálena.⁶⁴

Lze tedy říci, že přestože mystika zahrnuje reflexi vztahovosti a vzájemnosti vedenou k solidaritě s druhými – tolik potřebné i v současné době – abstrahování hlasu, kontextu a perspektivy trpících se jeví být závažnou výtkou, která reaguje na zmocnění lidí ke spoluutření s trpícími, nikoliv však na zmocnění trpících. Mystika utrpení Dorothee Sölle tak reflektuje netečnost člověka nad utrpením druhých a na pozadí reflexe „cesty spoluutření“ – vyzývající k aktivitě a probuzení, skrze kterou se lze přiblížit k Bohu a „účastnit se“ na něm, avšak k otázce utrpení se staví univerzálně, bez reflexe kontextu a různých perspektiv.⁶⁵

Jinými slovy mystika utrpení Sölle ve svém důsledku zohledňuje svobodně se rozhodujícího člověka, jež je předpokladem tohoto mystického pohledu na utrpení, avšak do značné míry z podstaty mystického nakládání s utrpením distancuje a abstrahuje pozici „nesvobodně“ trpících, tj. nezaznívá jejich hlas⁶⁶ ani rozmanitá zkušenost utrpení, způsobena různými formami útlu. V jistém ohledu se tak jeví být apel k mystickému spolupodílení se na procesu záchrany, jakožto naději na spravedlivý důstojný život všech, nesměřován právě k trpícím, ačkoliv jejich utrpení je prvotní příčinou úvah o mystice utrpení jako takové.

---

litu, objektivitu a vědoucí subjekt, ed. Alice Červinková – Marcela Linková, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005, s. 75–94.

⁶³ KESHGEGIAN, *Witnessing Trauma*, s. 105.

⁶⁴ Srovnání tamtéž, s. 106; ZIMMERLING, *Evangelická mystika*, s. 227.

⁶⁵ Námitku z generalizace a paušalizace vznáší vůči feministické teologii, i feminismu jako takovému, i postkoloniální perspektiva, jež zdůrazňuje nezbytnost reflektovat kontext trpících, jejichž utrpení nelze univerzalizovat právě z důvodu rozdílné zkušenosti. Srov. Pui Lan Kwok, *Postcolonial Imagination and Feminist Theology*, Louisville, Ky: Westminster John Knox Press, 2005.

⁶⁶ Otázku hlasu trpících a „podrobených“, tj. umožnit trpícím mluvit a vyjádřit svou vlastní zkušenost tematizuje na pozadí postkoloniální perspektivy i autorka G. C. Spivak. Spivak formuluje nezbytnost umožnit „podrobeným“ a marginalizovaným mluvit za sebe a vyjádřit tak svou vlastní autentickou zkušenost, ovlivněnou jejich specifickým kontextem. Tato zkušenost pak může být zcela jiná než kupříkladu zkušenost Sölle, zejména z důvodu rozdílné lokace a s ní se pojící rozdílná zkušenost útlu. tj. jistá paušalizace utrpení může zakrývat zkušenost těch, jež trpí rozličnými formami útlu. Srov. Gayatri Chakravorty SPIVAK, „Can the Subaltern Speak?“ in *Marxism and the Interpretation of Culture*, ed. C. Nelson, University of Illinois Press, 1988.

ZÁVĚR

Feministická teoložka osvobození Dorothee Sölle, ve shodě s akcenty feministické teologie osvobození jako takové, jejíž východiska jsou rámována v kontextu dalších směrů teologie osvobození, akcentuje důraz na vztahovost a vzájemnost v kontextu stvoření. Přes svůj explicitní zájem reflektovat zejména náboženskou zkušenost žen však v rámci mystiky rozšiřuje ideje rovnosti a ne-dominance, přičemž stejně tak jako feministická teologie osvobození diskutuje včetně genderové nerovnosti i nerovnost v dimenzi politické, sociální a ekologické skrze intersekcionalní přístup.

S cílem akcentovat nezbytnost angažovanosti a participace člověka na stvoření ve formě aktivního zájmu, solidarity a vzdoru vůči mnoho-dimensionálnímu útlaku a nespravedlnosti Sölle i další feministické teoložky osvobození tematizují metaforu kříže a ukřižování v termínech aktualizace a odkazu k nezbytnosti neodvracet se od utrpení druhých. Kříž, v perspektivě Sölle stále probíhající v mnoha částech Země, je pak paradigmatickým jejích argumentů, vyzývajícím k solidaritě, překračování hranic směrem ke sdílení utrpení s druhými. Toto sdílení je pak inspirováno osobností a činy Ježíše Krista a v kontextu vzkříšení i odkazem k naději a pokračování v neukončeném procesu spásy, ke kterému každý člověk může přispět.

Je to právě perspektiva podílu na kříži tam, kde se nachází dnes v každodenní realitě, která Sölle přivádí k akcentování mystiky utrpení v rámci mystiky vzdoru, jež je směřována právě k odpovědnosti a aktivitě. Je to tak mystika utrpení, tj. mystické nakládání s utrpením, která deklaruje důrazy mystiky vzdoru v podobě zvolení si agónie namísto narkózy. V perspektivě mystiky utrpení je tak utrpení nahlíženo v podobě spoluutrpení s druhými, skrze které se člověk v důsledku přibližuje k Bohu. Nacházení Boha v lidských životech a skrze solidaritu toto utrpení společně „nést“ je pak výrazem podílení se na utrpení Krista, jehož důsledkem je právě vzdor, jakožto mystická odpověď na bezpráví.⁶⁷

Přestože mystické nakládání s utrpením v kontextu mystiky utrpení Dorothee Sölle akcentuje důležitost spolupráce, sdílení a principu solidarity a vztahovosti, podléhá kritickým argumentům ze strany kupřít-

---

⁶⁷ Nancy HAWKINS, „Dorothee Soelle: Radical Christian and Mystic,“ *The Way: A Journal of Christian Spirituality* 44, č. 3 (2005): 89.

kladu Flory Keshgegian, která akcentuje jisté zjednodušení a paušalizaci v rámci pohledu na utrpení, zejména s ohledem na „možnost volby“. Je to pak právě volba, kterou Sölle v kontextu utrpení nedostatečně reflektuje a apriori připisuje člověku, aniž by diskutovala ty, jejichž svobodnou volbou utrpení není. Tato svoboda volby, či možnost rozhodovat je tak v optice Sölle zautomatizována, bez reflexe konkrétních skutečností a zkušenosti trpících, kteří nemohli své utrpení nijak ovlivnit.

Předpokladem mystiky utrpení je tak do značné míry, jak artikuluje Keshgegian, svobodný jednající subjekt, avšak s ohledem na omezení možnosti volby mnohých na úrovni celého stvoření – člověka, zvířete či planety – tento předpoklad a východisko podléhá výtkám i z jisté nekontextuálnosti. Je to pak právě znalost konkrétní situace, lidského příběhu, která do značné míry podmiňuje reflexi možnosti volby jedinců i případné nakládání s utrpením. Právě reflexe konkrétní situace by pak měla být podmínkou diskuse pro teologii i mystiku, jak zdůrazňuje Keshgegian ve shodě s postkoloniální perspektivou.

Ačkoliv vize solidarity a sdílení v kontextu mystiky utrpení Dorothee Sölle zásadně reflektuje nutnost zájmu a odpovědnosti za svět – značně inspirativní i pro současnou společnost – možnost volby spolu s jistým „zapomenutím“ reflexe vlastní, autentické zkušenosti trpících, tj. „začlenit“ trpící, nikoliv výhradně „spolutrpící“ do kontextu mystiky utrpení, směřuje k jistému univerzalizujícímu pohledu na utrpení, které nelze generalizovat. Utrpení v jeho různých formách, skrze hlasy trpících z partikulárních kontextů, tj. jeho zviditelnění a artikulování, je pak výzvou nejen pro feministickou teologii osvobození, ale i konkrétně pro mystiku utrpení.

Sharing “the Cross” as a Paradigm of the Mysticism of Suffering Dorothee Sölle

Keywords: Feminist Theology of Liberation; Cross; Mysticism; Suffering; Solidarity

Abstract: Feminist theology of liberation, as well as other directions of liberation theologies, aims in its arguments at accentuating the values of relationship and reciprocity at the level of creation, while strictly defining gender, social, political and environmental inequalities. The starting point of their egalitarian approach is, in particular, the personality and actions of Jesus Christ, in which they find inspiration for contemporary society, especially with regard to help and solidarity and a genuine interest in the suffering and needy. This interest is also reflected in the so-called mystic of suffering Dorothee Sölle, whose position was anchored in the Feminist theology of liberation and which, in contrast to the mysticism of

defiance, emphasizes the mysticism of suffering with a view to sharing the cross. The cross, in the perspective of Sölle's current and ubiquitous, is thus a challenge to mysticism and theology with regard to participation in suffering and compassion. Thus, while the mystic of suffering reflects the central virtues of Feminist theology of liberation and declares the value of suffering as a contribution to Christ's co-suffering and as a place of mystical closeness to God, it is a universalizing view of suffering subject to reproaches in the context and concrete situation of sufferers.

Mgr. Kateřina Bali
Katedra filosofie a religionistiky
TF JU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
majerk00@tf.jcu.cz